

ДИСКУСИЈА

ГОЈКО КАСТРАТОВИЋ

Постојеће Удружење филмских радника које је, као и сва друга удружења, рецидив минулог политичког система, фактички данас нема никакву друштвену улогу и оно не може бити носилац обнове црногорске кинематографије. Оно би требало да се ангажује на социјалној и радној заштити и материјалном збрињавању свога чланства, односно да се трансформише у струковно синдикално удружење, како су организована удружења по свијету. Појавом приватне продукције и измијењених услова производње Удружење нема више ону друштвену и политичку улогу у културној политици која му је била намијењена у једнопартијском политичком систему. Начин на који је организовано Удружење данас не може обећати компетентнији приступ, састављен од различито дефинисаних жеља, за обнову црногорске кинематографије.

Мислим да обнова црногорске кинематографије ипак остаје у домену Министарства за културу, као носиоца националне и државне политике у овој области. Министарство би морало да формира тим компетентних стручњака који би, према специфичним условима Црне Горе и политике њеног развоја, направили елаборат обнове црногорске кинематографије. Елаборат би садржао приједлоге измјене законске регулативе како би се створиле реалне претпоставке функционисања свих сегмената кинематографије, затим регулацију кредитирања набавке техничко-технолошке опреме, чија цифра није тако велика нити је пресудна за идеју обнове кинематографије, те увођење пореских олакшица за улагања у културу, тзв. дета и, најзад, најзначајније је дефинисање статуса кинематографије онако како је то урађено са националним позориштем и државном телевизијом, јер ова три сегмента културе: филм, позориште и телевизија узајамно се прожимају и чине темељ промоције националне културе.

Створити услове за континуирану производњу од једног играног филма и четири до пет документарних филмова годишње за ову

земљу не представља проблем. Измјеном законске регулативе могу се створити реални услови финансирања тог обима производње а докапитализацијом биоскопа обезбиједити културнији ниво приказивачке дјелатности којој је још увијек млада популација окренута.

Филмски ланац у црногорској телевизији потпуно је избачен. Скоро да ништа посљедњих година филмском камером није забиљежено, нити један значајнији датум нити догађај. Идеја о приоритетном стварању црногорске кинотеке, која се помиње ових дана, је без сумње вриједна идеја. Уз стварање кинотеке треба да има приоритет и системско решење филмске производње, а потом решење статуса и стања биоскопа, које је катастрофално. Снимање једног филма, послије једне деценије, није обнова кинематографије, то не треба еуфорично славити а потом чекати наредних неколико година па се опет сјетити филма.

РАЈКО ЦЕРОВИЋ

Кад говоримо о даљој судбини филма, прије свега у продукцијом и организационо-производном смислу, не треба заборавити чињеницу да већ живимо у једном, добрим дијелом, у односу на наша ранија искуства, промијењеном свијету. Док је филм до сада искључиво зависио од државе и њеног евентуалног меценатства, могућег разумијевања и потпоре, у времену које долази ствари се битно мијењају. Логика приватног капитала и сурових тржишних законитости одређиваће, у мањој или већој мјери, и судбину филма који је незамислив без релативно крупне финансијске инвестиције. Нова класа која се у том смислу формира свуда на простору бивше Југославије тешко да припада културној елити или да посједује слух за вриједности културе. Међутим, није искључено да ускоро и тамо буде пробуђен интерес и за филм, истина само као тржишни производ, али не само тржишни, ако у њему свој интерес буде нашла и држава. Мислим, прије свега, на могућност да улагања у културу држава ослободи великих пореза и намета, или да их потпуно лиши сличних обавеза. На томе почива развој културе у просперитетном западном свијету. У свему томе постоји опасност од прејакe тржишне валоризације умјетничког производа који мало брине о естетским вриједностима, али могућом појавом нових продуцената, или евентуалним умножавањем продуцентских кућа и центара, ствара се конкурентска клима у којој своју шансу могу пронаћи и филмски ствараоци.

Што се тиче Црне Горе и њене досадашње филмске производње, односно одсуства континуираног рада, не треба ни на кога пребацивати кривицу. Како је дуго времена Црна Гора пристајала на властиту маргинализацију у свему и свачему, тако је својевремено неодговорно и лакомислено отјерала своје филмске раднике у друге средине, не замјењујући их новим и млађим снагама. У овом тренутку власт показује извјесно разумијевање и амбицију да обнови готово угашену кинематографску индустрију, у чему, разумије се, види и сопствену самопоптрвду, али остаје отворено питање колико баш сада има довољно зрелих иницијатива и стваралачких снага да таква прегнућа подупру. Нема квалитета уколико се годишње производи само један играни филм. Позориште у Црној Гори је за сада направило озбиљан искорак. Филм остаје отворено питање.

Не треба, такође, заборавити чињеницу да смо и до сада више пута пропустили драгоцјене пројекте и иницијативе, попут својевременог предлога покојног Душка Вукотића, који је нудио отварање Центра за производњу цртаног и анимираног филма у Титограду. Требало је да сам Вукотић њиме руководи. Што је најзанимљивије, пројекат је био релативно јефтин и свакако изводљив. Ако и у једној стваралачкој области Црна Гора посједује изузетну традицију и потенцијале онда је то у области ликовне умјетности, а у оквиру ње готово свих ликовних дисциплина. Обнављање оваквог пројекта пало би сигурно на довољно плодно и, код ликовног свијета а и шире, довољно радознано тло. И сада, готово без ичије помоћи, група младих људи, не без успјеха, покушава да се бави компјутерском анимацијом. Не треба ни то заборавити да из дана у дан и у Црној Гори стасавају у другим срединама школовани млади драматурзи и редитељи, а да извјестан прилив филмских кадрова ускоро треба очекивати и од Академије на Цетињу која отвара одсијек филмске режије.

* * *

На ово што желим да кажем инспирисан сам излагањем господина Милутина Чолића који је овдје занимљиво говорио о дилемама и укупној судбини филмске критике у бившој Југославији. Са својим драгоцјеним педесетогодишњим искуством у овој области Чолић сигурно представља једну од најкомпетентнијих домаћих критичарских личности, па су тим прије његове констатације о извјесној маргинализацији и девалвацији филмског критичарског напора не само убједљиве, него донекле и горке. Посебно је у том смислу деликатна судбина критичара у дневним листовима који је често принуђен да формира свој суд о приказаном дјелу одмах после прве његове фестивалске или друге пројекције. Ипак су и у тој врсти критичарског ангажмана, јер је ситуација у специјализо-

ваним филмским гласилима много комфорнија, остала нека имена без чијих судова и анализа, објављених и у дневним гласилима, није могуће правити никакву синтетизовану студију, амбициознији преглед или, евентуално, историју домаћег филмског стваралаштва.

Нажалост, филмска критика је често у дневним листовима јеравана недовољно обавијештеним и површним новинарским особама које су истовремено знале пратити и репрезентативну смотру домаћег филма у Пули, и Драгачевски сабор трубача у Гучи. Несигурни у властитој филмској култури ови назови критичари, чији суд је дио јавности озбиљно узимао, поводили су се за мишљењем прве особе која се тобоже разумијевала у филмско стваралаштво, лако подлијегали партикуларистичким интересима продукционата, кланова и котерија. Понекад су њихови судови обиловали дневнополитичком бојом, нагињали и националистичким предрасудама, дјеловали удварачки у односу на власт, али најчешће крајње упрошћавали природу филмског дјела, не разумијевајући се довољно у сложено ауторство од сценарија до режије, сниматељских или ауторско-музичких заслуга у укупном успјеху, или неуспјеху, финалног филмског производа.

На крају, хтио бих рећи, а чини ми се да у томе дијелим опште мишљење, да се распадом бивше нам заједничке домовине од свих умјетности највише изгубио филм. Због чега? Као релативно скупа умјетности, која захтијева позамашну новчану инвестицију, филм је у продуцентском смислу ријечи просто упућивао на међусобну сарадњу домаћих стваралачких снага и производних могућности у свих шест бивших републичких центара. Није био риједак случај да је сценариста неког од значајнијих домаћих филмских остварења живио у Загребу, а редитељ у Београду, аутор музике у Новом Саду, монтажер у Сарајеву, дио глумаца у Словенији или Македонији. Филм је, пошто најлакше прелази језичке и друге баријере и, ако је ријеч о успјешном дјелу, функционише и у другим културама и различитим културним контекстима, тим прије интегрисао домаће и филмско тржиште и стваралачке потенцијале, не губећи при том карактеристике националног израза и властите укоријењености у одређену национално-културну традицију. Да би се успоставиле неке сличне везе међу новоформираним државама са простора бивше Југославије вјероватно треба подуже чекати, што не искључује блиске могућности сарадње на комерцијално-производној, односно техничко технолошкој основи. Ма шта се даље догађало на овим просторима, филм ће најтеже бивати затворен у националне забране и ксенофобију, јер је по свом бићу интернационални феномен и умјетнички чин разумљив и зрачећи у знатно ширим релацијама од искључиво националних.

МИЛОРАД БОШКОВИЋ

Дуго сам се бавио културом произвољно, као новинар и као уредник културне рубрике "Побједа". Сада не радим те послове, али сам активни новинар. И на основу праћења у гласилима и медијима, отприлике, за ово гдје је Гојко, научно, стао - сазнао сам следеће. Прво, кад смо били на фестивалу југословенског играног филма у Херцег-Новом, отворио га је предсједник црногорске Владе и рекао, између осталог, да ће на идућем фестивалу Црна Гора имати свој филм. То је ипак изјава која охрабрује са високог мјеста. Међутим, ја исто не очекујем да предсједник Владе сам све то организује, мада би то било лијепо. Ауторских личности изузев поменутих нема. Ријеч је о кратким филмовима чији аутори живе у Црној Гори, да су посвећени у томе. Ауторских личности таквог профила духовности о којима се говорило и помињало ја нијесам срео пошто би они негдје испливали. Јер, ми смо Црногорци, врло брзо би испливали или у Београду или вани. Мислим да је то један проблем и њега треба јавно рећи. Треће, начин на који су код неких приватних станица а понекад и на државној телевизији и у неким биоскопима, (ја не живим у Подгорици али идем у биоскоп) приказују филмови, то је некултурно, то је злочин против филма, то је неквалитетно приказивање, то није пропаганда него антипропаганда филма. Због свега тога говорим. Уколико са оваквог скупа треба да се покрене нека иницијатива морала би, по мени, да садржи многе елементе, од концепта до заштите филма, заштите домаћег филма, начина приказивања како се то ради на крају двадесетог вијека, цивилизацијски, и још неке елементе о којима ја не бих говорио. У том контексту мислим да је неопходан закон о кинематографији, али би то требало комплетније погледати. Тако видим и један програмски концепт. Вјерујем да људи који дају такве изјаве, уз њихов дигнитет, очекују помоћ не само од министарстава него и шире. И мало око судбине произвођача Зета-филма. Он је, практично и теоретски, сведен на дистрибутере, на произвођаче наше. Било је приче о приватизацији. Ту су филмски радници из Црне Горе били осјетљиви и ја у томе нијесам учествовао, јер ме нијесу звали. Ја имам, наравно, други став који, ако ме западне, јавно ћу заступати. Волим друштво у којем има богатих појединаца, уколико су они мецене, уколико су културни, нормални људи, уколико нису примитивци. Без богатог друштва нема филма, без богатих појединаца нема мецена, а без богатих људи који хоће да оставе свој траг нема ништа. Према томе, боље би било то приватизовати јер социјалне случајеве већ ионако нико не издржава, него оставити их на голој ледини.

НЕНАД ДУКИЋ

Ви знате колике су овде могућности за реализацију било чега, ако тако ствари стоје, како стоје, да и Удружење филмских радника можда није довољно заинтересовано да покрене или није у могућности да покрене ствари, ако телевизија и телевизијски радници имају другу логику, онда можда треба искористити ту лепу околност да у ЦАНУ постоји Одсек за филмску уметност и управо тај Одсек би требало, и могао би да буде покретач читаве ствари. Заправо концепт који би се тражио од Министарства. Ако се тражи од Министарства - опет знамо да су они инертни, опет знамо да имају нека преча посла и то би трајало. Ја мислим да тај Одсек за филмску уметност је довољно компетентно мјесто и тело одакле би требало да потекне не само иницијатива него можда и да тај Одсек сам формира одбор који би имао задатак да у кратком року изради концепт а онда да га достави Министарству за културу како би оно својим механизмима обезбиједило неке нормативне оквире за његову реализацију. Ако мислите да је то могући пут. Ја мислим да је то прави начин и да би то тијело Академије имало праву тежину за читаву ствар.

ДИНКО ТУЦАКОВИЋ

Поштујући место на којем се налазимо и покушавамо да рационализујемо проблем о којем говоримо, појавиле су се емоције које су веома логичне јер, као што је рекао проф. Велимировић, први део је био меморијални. Просто је невероватно кад говоримо о тако великим дOMETИМА црногорске кинематографије да реалност у коју се гледа изгледа још мрачнија него неки тренутак пре тога. Тако да све ово прелиставање сјајних страница историје на неки начин нас је бацило у депресију. То није био циљ. Рационализација проблема је, чини ми се, у томе што је покренуо проф. Косановић, а то је: Црна Гора није оригинална у овом свом проблему. Црна Гора једноставно дели један пробни експеримент, и то много шире регије. Значи, земаља у тзв. транзицији, с тим што је наш оригинални допринос (бивших југословенских земаља) рат који је дотукао све економске и друге потенцијале и бацио нам ужасно моралне проблеме које ћемо сад решавати кроз уметност и, наравно, кроз филмску уметност. Оно што покушавам да кажем јесте да кинематографија није само прављење филмова. Кинематографија је цео корпус. Оно што ја, као странац, као извањац, или као посматрач са

стране, могу да кажем јесте да видим много расуте енергије. Чини се да Црна Гора, гледајући са стране, има све компоненте. Био сам сведок прошле ноћи постојања једне групе људи на Цетињу, Академије за глуму, гдје има много талентованих младих људи који одлично познају филм. Знам за иницијативу за покретање филмске школе у Херцег-Новом која је била актуелна све до овог лета. Поменули смо идеју Душка Вукотића за покретање студија анимације, затим покретање црногорске кинотеке. Тај иницијативни одбор већ делује са југословенском кинотеком толико дуго. Значи, све су то неопходни сегменти. Верујем да су иницијативе неопходне и да треба да оду као закључци са овог највишег мјеста у Црној Гори. Али, да будемо реални не очекујемо много од тога. Као што знате у Србији је пре неки дан изгласан један веома антикултурни закон гдје је комплетан буџет за културу за следећу годину 0,23%. То се није десило у историји Србије. У тих 0,23% ја не знам који је промил кинематографији, а вјерујем да је симболичан. Тако да у тој ситуацији морамо да размишљамо и на један други начин и да не покушавамо да откријемо топлу воду него да применимо искуства која постоје у другим кинематографијама. Као што знамо и пољска кинематографија, и мађарска кинематографија, коначно српска и црногорска су имале своје златне тренутке у другој половини XX вијека. Мађарска кинематографија је била једна од водећих, пољска која је такође била једна од водећих имале су страшну рецесију. Производња се преполовила, број биоскопа се преполовио. Али ово што су гос. Церовић и Бошковић помињали треба гледати на другу страну и оно што иде и то је транзицији донело многе неугодне ствари. Значи, треба тражити ресурсе и средства за стварање филма и на другој страни. Између осталог, могуће је у данашње време, захваљујући модерној технологији, снимити филм и видео техником а да он касније доживи своју биоскопску дистрибуцију. Многи светски аутори раде то као неку врсту интелектуалног хира а у неким другим земљама то је једноставно продукционо правило. У Црној Гори је снимљен један филм који је прилично неславно прошао и у овој средини није наишао на симпатије критике. Он је само дјелимично био играни филм. То је филм младог човјека Драшка Ђуровића "Рођени сјутра", наслов је убитачнији, симболичнији од самог филма. И он је показао један импулс који постоји у млађој генерацији. Верујте без младих аутора нема напретка. Нема те енергије која ће моћи да покрене филмско стваралаштво у Црној Гори. И посљедње, нисам песимиста што мислим да се целокупна филмска уметност налази због нових технологија на тачки прелома и волео бих да на некакав начин подигнемо тонус ка визионарству и будућности, да прошлост буде нешто што нас инспирише, а не да нас вуче према доле.

БОРО ДРАШКОВИЋ

Придружујем се предлозима са овог високог места да се учини све како би у нашој земљи филм и даље постојао, иначе ћемо се ускоро уместо филмом бавити филмском археологијом. То је будућност која је већ почела. Душан Вукотић, с разлогом јуче толико помињан, поклонио ми је један свој цртеж: распет човек, испод крста плаче жена. Познати, архетипски приказ: једина разлика је у томе што је тај јадник распет на крсту од филмске траке, уз легенду: југословенски редитељ! Исти мотив је Вукотић нацртао два пута: најпре у време тзв. црног филма, а цртеж изнад мог радног стола непосредно пре почетка "рата у наставцима". Када би опет цртао тај цртеж, не знам на шта би прикуцао југословенског редитеља, јер, као што знате, филмске траке нема. Мислим да је Вукотићева визија једна од изразитих дијагноза југословенске кинематографије и мука кроз које од самог почетка пролази. Упркос томе што нас је увек, и у земљи и напољу, представљала на најбољи могући начин (никако слабије од уметника из других области, па и спортиста). Да би било који млади човек могао да почне да се бави неореализмом југословенске душе, и да би јуче и данас поменути људи уопште могли да наставе да праве своје филмове, сви, колико нас овде има и сви који још желе нешто да учине за своју земљу, требало би да подрже најбитнија места претходних предлога. Напросто, у питању је последњи час да се агонија заустави. Немамо више илузија, знамо где живимо и знамо колико има смрти у свим подручјима живота. Сахрана свих области духовности у великом је јеку. Морамо учинити све што можемо (а ипак понешто још можемо), јер прави оптимизам је храбро суочавање са околностима, а околности још увек дозвољавају да се праве филмови и код нас. Макар и уз помоћ "новокомпонованих спонзора"...Али, државу не треба ослободити њених обавеза према култури коју није измислила ова држава или овај нараштај - наслеђе се преноси с колена на колена: духовност је битна, као што је битан хлеб.

БОРА АНЂЕЛИЋ

Имам један утисак, који се данас провлачи кроз нашу дискусију. А то је мало одређена сета одређене гетоизације која је чињеница. Он се дешава и са црногорским филмом и са реалнијим условима, у којима укупно југословенска кинематографија послује и ради. Колега Кастратовић је врло лепо лабораторирао одређене законске форме из једног прохујалог времена које се нажалост никада неће вратити. Не могу да се створе предуслови за оживљавање кинематографије, поготово не у овој економској ситуацији. Практично ни у црногорској штампи где се ово све дешава, готово да нема никаквих озбиљних релевантних написа. Никаква припрема није створена за ово ни код црногорских филмских радника. Међутим, оно што ја сматрам и што је Динко већ рекао, јесте да је данашњи скуп ако ћемо гледати и у средини у којој се дешава, готово апсолутно исто, без жеље да повредим било кога, али остао је неко управо у стању у каквом је црногорска кинематографија и овај скуп и вероватно делатност и филмског одбора ЦАНУ.

НИКОЛА МАЈДАК

Мало пре сам говорио о постојећој и непостојећој црногорској анимацији, односно анимацији у Црној Гори. Неко рече да овде постоји, у Подгорици, један филмски радник а то је Момир Матовић. Он је стварно вредан човек. А постоји више људи који би могли континуирано да се баве анимацијом. Неколико филмова знам да су настали директно у кујни, у радној соби њихових аутора. На пример, млади Ранко Радовановић је сваке године заступљен са по једним или два филма на београдском фестивалу а сваке године представља и себе и Црну Гору на фестивалу анимираног филма у Чачку. Значи, континуитет што се тиче тога постоји. Веско Брајовић је уложио свој рад у нека београдска предузећа а и сам је направио изванредан филм "Лептир". Недавно је отворио један компјутерски студио овде у Подгорици. Шта се десило када је у првим ратним данима 1991. престала да функционише школа за анимацију у Дому омладине. Вредни Ранко Радовановић, талентовани цртач, имао је неколико хиљада цртежа готових и у немогућности да филм у тој школи реализује дошао је код мене да пита где да купи филмску траку. Анимирани филмови се могу правити и без велике технологије. То је доказао и акад. сликар Никица

Раичевић. Саво Перовић сјајни посетилац, ученик, питомац да кажем који је направио филм "За шаку динара", који је приказан на неколико фестивала, бави се професионално фотографијом али је спреман да ради анимацију.

ОЛГА ПЕРОВИЋ

Некад сам интензивније пратила филм, па и ово што су колеге овдје говорили било је за мене једно драго и пријатно подсећање. Ја им захваљујем на томе, заиста је драгоцјено. Хтјела бих да скренем пажњу пошто се говори веома много о могућности производње филма, да постоји и она друга страна. Треба учинити нешто да се заштити оно што је произведено и о чему је овдје било ријечи. Ми нијесмо у могућности да на телевизији, бар кад сам питала, дамо неку ревију ранијих филмова јер, једноставно, тамо нема технике која може да преноси филмовани материјал. Сама Телевизија је била у једном времену врло драгоцјени произвођач прије свега документарних филмова. Ево Церовић зна - заједно смо правили 10-15 филмова. То све не може да се емитује, могу да се емитују само два-три које је П. Голубовић пребацио на касету. Значи своју сопствену документацију не могу да користим, а нијесам сигурна да ли се то чува како треба. Имамо закон о заштити споменика културе, а филм је споменик културе и тај му атрибут не треба одузимати. Требало би, позивајући се на тај закон, да се заштити. Ми смо поводом смрти Душана Вукотића били у прилици да на више мјеста видимо неке од његових филмова. То не личи на његове филмове, да вам кажем, то што смо гледали. Нема боје, лоше копије а исто таква је ситуација кад се неки од страних филмова емитују. Ми носимо овдје у Црној Гори неко проклетство, хвалимо се тиме да смо слова штампарска истопили за метке. Са данашње тачке гледишта можда би нам слова и онда ваљала више и знали би више о својој историји. Али исто тако имамо и једну чудну појаву која, кад се кроз нашу хиљадугодишњу историју погледа, даје неку наду да ће се овај посао обновити на добар начин. А то је да је та наша култура ишла преко скакала, а скакала вам код нас значе оне велике камене преко којих они који добро могу да скоче - могу да пређу ријеку; други не могу. Па тако је и било. Зато смо имали сјајне фреске, сјајне иконе, па онда нисмо имали ништа, имали смо архаичне школе па смо онда имали прву штампарију, па прву радио станицу, па доста је било заслуга појединих људи и институција. Кад је филм у питању, ваља се понадати да ће се наћи неко да прескочи

овај застој и да обнови црногорску кинематографију - јер она данас не постоји. Уздати се данас у нека приватна предузећа, гдје не би били умијешани прсти државни као што су били умијешани кад смо прву штампарију набављали. Још онда смо били свјесни да она мора бити прва државна штампарија у свијету, јер мала Црна Гора не може друкчије. Не би ли требало можда наћи мало начина да се она обједини у овом скупу и активности Академије на овом плану. Има неког потицаја који ће, треба бити стрпљив с људима, објединити и окупити кад се нешто почне кретати. А тај нерад рађа и неке нетрпељивости које ће вјероватно бити временом превазиђене. Мој нагласак је на томе да треба да ако идемо са неким захтјевом, у њему да се садржи и тај елемент заштите филмског фонда, не само у филмским предузећима него и у телевизији и да се изврши реставрација његова, као што се ради сваког ликовног материјала.

ДЕЈАН КОСАНОВИЋ

Драгоцено је оно што је изложио Стеван Јовичић и мислим да је то полазна тачка за даље размишљање. Културне политике у држави више нема и таквог државног система поново не може да буде. То је проблем који мучи нас, а мучи и све бивше југословенске републике, па и све бивше социјалистичке земље. Ја сам био на једном саветовању у Скопљу и сви из Молдавије, Румуније, Бугарске, сви говоре ово исто. Ситуација се поклапа. У Србији се производе филмови уз велике напоре, али нема кинематографије. Србија производи филмове без националне кинематографије. Иста је ситуација у Хрватској, Словенији, Македонији. У свету постоје решења, што је рекао господин Јовичић и што је 1931. године решила Краљевина Југославија са једним законом од свега десет чланова који се звао Закон о промету филмова и донет је 5. децембра 1931. године, а ступио на снагу 1. јануара 1932. Он је предвидео све елементе и на основу њега је донето много подзаконских прописа. Ја сам пре неки дан, за неки други текст, то читао поново. Шта треба да уради држава да се оснује државна филмска централа која контролише све, координира и ствара услове. Француска кинематографија има национални филмски центар. Италијанска кинематографија има национални филмски центар, има и шпанска, сви они раде само једну ствар. Нико не даје паре али они контролишу услове у којима делује кинематографија као целина а те услове ствара држава својим законима. Значи, потребно је донети закон да се створе услови. Ми се дивимо америчкој култури и кине-

матографији. Они имају деценијама стари закон по коме свако ко мора да плаћа порез, ако дао новац за културу, за филм, за школске филмове, њему се умањује пореска стопа. А ми овде не можемо то да средимо у земљи, па нико не плаћа порез. Значи то је врло тежак проблем. Овде нико не плаћа порез или допринос. И приватне телевизије и државна телевизија знају да мора на то да се плати допринос. У корист домаће филмске производње то би могло да функционише. Први корак су законски прописи, други корак у оквиру тих законских прописа јесте да постоји орган који ће све то да координира. Оно што је рекао Церовић, нико од ових богаташа неће да даје паре, ако не буде стимулисан или принуђен. Ова држава не може да принуди, или врло тешко, али може да стимулише, ако би други прописи били добри. Све ово друго о критици своди се на једно - ако нема домаће производње нема ни домаће критике. Шта ће ти критика, она умире заједно са производњом, као што и живи са производњом. Значи кључ је ово што смо ми рекли, ствар је врло једноставна. Једини страх који постоји је да ли ћемо наћи кореспондента који ће да нас саслуша, тј. да ли ће имати довољно слуха за то. Ми имамо и сада при министарствима културе, формално, референте за филм. Морају се наћи систематска решења и концизно, кратко и јасно направити закључке. Суштина је та, да ће култура ове нације, или ових нација, бити дефектна у будућности. Ако се појави неко ко ће овде 2049. године бити на прослави стогодишњице кинематографије у Црној Гори, да ли ће то бити само археолози или ће се говорити о једној континуираној производњи покретних слика. Овде се више не ради само о филму, али све ће то бити уметност покретних слика, без које култура било којег народа у свету неће бити целовита.

ЗОРАН ЛАКИЋ

Драго ми је што се ријеч о филму чује и у овом храму науке. О филму се итекако може говорити језиком науке. Филмско стваралаштво као дио општег културног стваралаштва - представља битну компоненту наше духовности - без обзира на своју младост, на његове прве зачетке.

Филм је комплементарна умјетност, јер у његовом стваралаштву партиципирају и друге бројне умјетности. Поменимо само музичко-сценску, ликовну, итд. Дакле, он интегрише у себи многе умјетности, по вертикали и хоризонтално, па се тако јавља и као фактор интеграције југословенског друштва и југословенске

духовности. Чини ми се да је највише у овој области било оног што називамо југословенство. Филмска остварења су се на међународном плану најављивала и презентирала као југословенски филм. Рекао бих с правом - по темама које су обрађиване и још више по ангажману стваралаца.

Мислим да ова тема заслужује посебну анализу - ја сам је само уочио.

Видите - довољно је било присуствовати Београдском фестивалу документарног филма - да се непогрешиво ухвати актуелни друштвени тренутак Југославије у свим њеним дјеловима. Можда би се слично могло рећи и за Пулски фестивал играног филма.

Када је ријеч о филмском стваралаштву у Црној Гори лако је запазити да се оно јавља - као кратки документарни и као дуги играни филм.

Није случајно што је већи продор направио документарни филм, у коме су афирмисани многи режисери, као што су Бастаћ, Стојановић, Ђуровић, Гилић, Голубовић, Јовићевић и други. Из године у годину на нашим просторима их је било све мање, а на другим све више. Одлазили су у центре који су им више пружили за стваралачко доказивање. Ипак, они су остали у југословенском филму. Шта више, давали су му обиљежје, не само у документарном, него и у анимираном филму. Стицајем околности књига је спала на два-три слова али је остао квалитет. При томе мислим на константне успјехе филмова режисера млађе генерације - Матовића.

И код играног филма се нешто слично дешавало и дешава: људи су одлазили да би стварали. Да поменем М. Ђукановића, Вељу Стојановића и опет Бастаћа, Гилића, Голубовића, Шарановића, Булајића, Велимировића, Кастратовића, Живка Николића и др. Сада смо остали на могућности да један играни филм можемо снимити за 4-5 година. А то је мало и са становишта стваралачких могућности - и са становишта потреба да се искажемо и у овој грани духовности.

Поставља се питање - како смо доспјели у тај положај. Приход није зависио од квалитета филма, већ од биоскопске мреже. Паре су ишле тамо гдје је биоскопска мрежа развијена. Могли смо ми производити све саме оскарровске филмове; не могу се вратити уложена средства из 20-так биоскопа колико има Црна Гора. А дешавало се да неки филмови имају посјетилаца више него што Црна Гора има становника. Дакле, примарнија је била квалитетнија мрежа биоскопа, него производња квалитетних филмова. Отуда се након Ловћен-филма тешко ишло са оснивањем новог произвођача. Био је једно вријеме Филмски студио Титоград, чији је оснивач била Телевизија Титоград.

Ријеч је дакле да су системска рјешења - зауставила производњу. Дијагноза је, дакле, јасна. У изналажењу повољнијих рјешења треба поћи од три битна чиниоца: произвођача, дистрибуције и приказивача. Баш овим редом. Тако ћемо опет имати југословенски филм, а не регионални, који ће се казивати по локацији биоскопске мреже.

МИЛУТИН ЧОЛИЋ

Да би се један филм направио односно да би се једна заостала, обамрла национална кинематографија оживела, потребне су две битне ствари: новац и воља. Зашто кажем прво новац, кад је о филму реч. Нажалост, прво он долази. Јер, књигу можете вољом написати без инвестиција, узмете четкицу направите слику, скулптуру. Филм не може тако да се направи. Концепт није тешко направити, кад је једна кинематографија после пола века замрла. То је податак, то је концепт. Филм који је за једну годину учинио више за свет него што је сликар учинио за пет деценија. Нема промета, нема увоза филмова. У Београду увозе филмове, они који су раније били таксисти, они једино данас увозе филмове. Зар се не може наћи неко овде у Црној Гори да увезе филм, не на основу неког сентимента, неког убеђивања, него буквални, економски интерес. Медији су тотално индиферентни. Медији нам морају помоћи, телевизија и новине. Јер тај податак има и негативно конотацију: да нико овде, у Академији наука, није најавио први скуп овде у оквиру једне такве научне институције. Да та иницијатива потекне од културних јавних радника и да се обратимо тамо, свима који имају паре. Новца нема, нема га држава, не само ова, него многе државе, нарочито оне у транзицији. Но потребан је, али не постоји новац. Треба га наћи. Има га. Међутим, код нас нема ни воље. Имам утисак да је то најмеродавније. Уосталом, ми имамо добра искуства ево из суседне државе Србије. Потребно је, кад већ постоји могућност, обратити се приватницима.

СТЕВАН ЈОВИЧИЋ

Ми имамо сјајан потенцијал, имамо школе које дају младе људе изузетног талента. Имамо велики распон младих и талентованих људи.

Мени је жао што смо кренули да разговарамо о покретању кинематографије сада а не на крају. Припремио сам једно излагање на основу искустава наше земље и искустава у свијету како се то може покренути. У закону је филм једно од културних добара и треба да се штити. Нажалост, наш је низак ниво осећаја за то да треба нешто сачувати - то се не чува. Пред сам рат донета је тзв. листа категорија за чување материјала уз помоћ Државног архива. Направљени су захтеви да телевизије немају право да уништавају оно што стварају. Нешто се мора трајно чувати. Кад кажем трајно чувати то значе да се не може то употребљавати. Морам рећи да још прије десетак година у експериментима је показано да је и те касете чак и лошег квалитета трајност потпуно стабилна и слика и боја и тон, ако се чува између 40 и 120 година. Колегиница је рекла да су Душкови филмови остали без боје. Сви наши филмови су остали без боје. Да би заштитили и реконструисали један филм у боји могу вам рећи да израда три сепаратне траке коштају више него што су сви наши фондови за кинематографију. Међутим, постоје и друга решења. И овде се говорило, ми смо друштво веома богатих људи. Ми смо друштво које увози веома велики број филмова, а ми морамо да размишљамо о покретним сликама. Ми морамо говорити о једној креативној уметности покретних слика. Оно што ми се чини важно јесте да би требало у овој сесији да донесемо закључак да се формира једна комисија која ће донети закључке који ће произаћи из овога и предложити их одређеним организацијама. Овде је поменуто питање да ћемо остати на томе, да нећемо имати шта записати што се догађа на Косову. Предлажем једну комисију за формирање закључака која би морала да изврши обједињавање.

